
๑ ภาคภาษาไทย
ตอน ๒ พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

พระพรหมบัณฑิต อธิการบดี พร้อมผู้บริหาร มจร
ตรวจเยี่ยมพระบัณฑิตอาสาพัฒนาชาวเขา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่
ณ วัดห้วยบง อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่
เมื่อ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๙

พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม (Buddhism and Social Development)

พระครูปริยัติกิตติธำรง, รศ.ดร.

คณบดีคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทนำ

ก่อนอื่นต้องขอแสดงความดีใจ (Congratulations) ชื่นชมยินดีกับบัณฑิตใหม่ทั้งหมดทุกรุ่น ทุกสถาบัน ทุกท่านและทุกระดับทั้งในระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก ที่ประสบความสำเร็จในการศึกษา และได้มีโอกาสเข้ารับปริญญาบัตรด้วยความชื่นชมยินดีและภาคภูมิใจในวันนี้ (๒๐-๒๑ พฤษภาคม ๒๕๖๐) ณ อาคารหอประชุม มวก. ๔๘ พรรษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ศาสนา (Religion) คือคำสอนเป็นเรื่องของความศรัทธาความเชื่อ ความเลื่อมใส และเป็นที่มาของ ค่านิยมของคนในสังคม (Social Values) ปทัสถาน (Norms) และวัฒนธรรม (Cultures) ของมนุษย์ในสังคม ศาสนานั้นจะมีความสัมพันธ์กับชีวิตของมนุษย์ตลอดเวลาตั้งแต่แรกเกิดจนตาย และมีความสัมพันธ์ต่อปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในสังคมอีกมากมายด้วย ศาสนาจึงเป็นสื่อที่สำคัญระหว่างมนุษย์กับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ ดังนั้น ศาสนา จึงเป็นที่รวมของความเคารพนับถืออันสูงสุดของมนุษย์ เป็นที่พึ่งหรือเป็นจุดศูนย์รวมทางจิตใจ และเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เพื่อเข้าถึงสิ่งที่สูงสุดตามอุดมการณ์หรือความเชื่อของศาสนานั้น ๆ

ทุกสังคมจะมีศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ และใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติในการดำเนินชีวิต และแต่ละสังคมก็อาจนับถือศาสนาแตกต่างกันไป บางสังคมก็นับถือศาสนาที่เชื่อในพระเจ้าองค์เดียว บางสังคมก็นับถือศาสนาที่เชื่อในพระเจ้าหลายองค์ และบางสังคมก็ไม่นับถือพระเจ้า แต่ถือว่ามนุษย์เป็นใหญ่ในตัวเอง ควบคุมชะตาชีวิตของตนเอง เช่น ศาสนิกชนที่นับถือพุทธศาสนา และศาสนาขงจื้อ เป็นต้น ส่วนในสังคมที่ยังด้อยการศึกษา ผู้คนอาจยึดถือศาสนาที่เชื่อในเรื่องของจิตวิญญาณและอำนาจเหนือธรรมชาติ ส่วนการปฏิบัติตามพิธีกรรมทางศาสนาก็ย่อมแตกต่างกันไปตามความเชื่อตามศรัทธาของศาสนานั้น ๆ

จึงกล่าวได้ว่า ศาสนาต่าง ๆ ในสังคมในโลกเกิดจากนักปราชญ์ราชบัณฑิตนักคิดนักเขียน ที่ได้คิดและกำหนดแนวปฏิบัติตามความคิดความเชื่อขึ้นไว้ จุดมุ่งหมายก็เพื่อช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ให้มวลมนุษย์พ้นจากความทุกข์ ได้รับความอบอุ่นใจ ความปลอดภัยและปลอดภัยจากความกลัว เกิดความหวังในชีวิต

ศาสนา(Religion) จึงจัดเป็นบรรทัดฐานของสังคมอย่างหนึ่งจากการปฏิบัติตามพิธีกรรม และตามหลักธรรมคำสอนของศาสนานั้น ๆ ซึ่งต่างศาสนาต่างสังคมกันก็ย่อมจะมีแนวความคิดความเชื่อและวิธีการปฏิบัติที่แตกต่างกันไป ดังนั้น ทุกสังคมที่มีการศึกษา จะมีศาสนาเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ เช่น ศาสนิกชนที่นับถือพุทธศาสนา ศาสนาขงจื้อ เป็นต้น ส่วนในสังคมที่ยังด้อยการศึกษา ผู้คนอาจยึดถือศาสนาที่เชื่อในเรื่องของจิตวิญญาณและอำนาจเหนือธรรมชาติ ส่วนการปฏิบัติตามพิธีกรรมทางศาสนาก็ย่อมแตกต่างกันไปตามความเชื่อตามศรัทธาของศาสนานั้น ๆ

ความหมาย (MEANING)

คำว่า ศาสนา (Religion) พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า^๑ หมายถึง คำสอน ข้อบังคับ ลัทธิความเชื่อ ความเลื่อมใสศรัทธาของมนุษย์อย่างมีหลักการ คือแสดงกำเนิดและความสิ้นสุดของโลก เป็นต้น อันเป็นไปในฝ่ายปรมาตม์ประการหนึ่ง และแสดงถึงหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวกับบุญบาปอันเป็นไปในฝ่ายศีลธรรมประการหนึ่ง พร้อมทั้งลัทธิพิธีที่กระทำตามความเห็น หรือตามคำสั่งสอนในความเชื่อนั้นๆ ดังนั้น คำว่า ศาสนาก็คือหลักคำสอนในศาสนานั้นๆ นั่นเอง

ดังนั้น คำว่าศาสนา(Religion) จึงเป็นคำที่ใครๆ ก็รู้ว่า คืออะไร และมีความหมายอย่างไร แต่ความเข้าใจของผู้นับถือศาสนาพุทธและศาสนาอื่น ๆ นั้น ก็ไม่แตกต่างกันเท่าใดนัก มักมีลักษณะคล้ายๆ กันเสมอ คือ เพื่อความสันติภาพ(Peace) หรือความสงบสุขของมนุษย์ในสังคมนั่นเอง ศาสนาแปลตามศัพท์แล้วได้แก่ คำสอนของศาสดาผู้ประกาศและก่อตั้งศาสนานั้นๆ ขึ้นมา เพื่อชี้แนะแนวทาง ชี้ทางออก บอกทางให้ วางหลักการ อุดมการณ์ และวิธีการปฏิบัติต่าง ๆ ให้แก่ศาสนิกผู้ปรารถนาความสุขและความพ้นทุกข์ เพื่อปฏิบัติตามหลักการของศาสนานั้น ๆ ที่วางไว้อย่างเป็นระบบ เป็นระเบียบ เพื่อความสะดวกและเหมาะสมแก่ศาสนิกของตนในศาสนานั้น ๆ^๒ สืบไป

^๑ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔ (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๔๒.

^๒ เสฐียร โกเศศ, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๕), หน้า ๑๑.

ความสำคัญของศาสนา

ศาสนาทุกศาสนา ล้วนมีความสำคัญในตัวของมันเองทั้งสิ้นอยู่แล้ว ในทางสังคมวิทยานั้น มีผู้ได้แสดงความสำคัญของศาสนาไว้หลายนัยด้วยกัน ดังนี้^๓

๑. **ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud)** ถือว่า ศาสนามีประโยชน์ในทางปลอบประโลมใจในยามทุกข์ยาก ประชาชนถือว่า ชีวิตมนุษย์ย่อมมีปัญหาทางจิตนานาประการ เพราะฉะนั้นศาสนาจึงช่วยเหลือทางจิตใจได้มาก คำสอนทางศาสนาจะจริงหรือไม่จริงก็ตาม แต่ประชาชนถือว่าทำให้มนุษย์สามารถยังชีวิตอยู่ได้ในสังคมอย่างพอดีพอควร

๒. **คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx)** ถือว่า ศาสนาเป็นยาเสพติด หมายความว่า ก่อให้เกิดความมกมายมาร์กซ์มองศาสนาไปในแง่ที่ไม่ดีและถือว่า เป็นอุปสรรคต่อการปฏิวัติทางการเมือง

๓. **มาลินอฟสกี (Bronislaw Malinowski)**^๔ ความเห็นว่า ศาสนาและพิธีกรรม มักเกี่ยวพันกับความไม่แน่ใจในเรื่องธรรมชาติ ความเกรงกลัวในสิ่งที่ไม่แน่นอน สิ่งที่เกิดการณ์ไม่ได้ทำให้คนมุ่งไปที่ศาสนาหรือพิธีกรรม

อย่างไรก็ดี เราถือว่าศาสนามีความจำเป็นต่อสังคมมาก อย่างน้อยก็เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวของจิตใจ หรือเป็นเครื่องช่วยพยุงให้กำลังใจแก่สังคม ในการที่จะทำอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้เกิดความมั่นใจขึ้น เพราะฉะนั้น ศาสนาจึงทรงความสำคัญไว้ในฐานะเครื่องพยุงยึดเหนี่ยวทางจิตใจ หรือเป็นหลักยึดเหนี่ยวทางจิตใจ เพื่อให้เป็นตัวกระตุ้นให้มนุษย์ได้สำเร็จความประสงค์^๕

ความจำเป็นที่ต้องมีศาสนา

มีเหตุผลหลายประการที่แสดงให้เห็นว่า มีความจำเป็นที่มนุษย์จะต้องมีศาสนาซึ่งต่างก็มีเหตุผลต่าง ๆ กันไป ซึ่งเหตุผลต่าง ๆ เหล่านั้น มักจะเกิดขึ้นจากความเป็นอยู่ของมนุษย์เอง ในที่นี้จะขอยกมาแสดงไว้ ๓ ประการ คือ^๖

^๓ บุญลือ วันทายนต์ และคณะ. สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเบื้องต้น : ศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓๓.

^๔ Malinowski, Bronislaw. *Magic Science and Religion and Other essays*, (New York : Doubleday, Anchor Books; Doubleday and Company, Inc., 1954), p.104.

^๕ บรรพต วีระสัย, สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๐), หน้า ๑๙๒.

^๖ บุญลือ วันทายนต์ และคณะ. สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเบื้องต้น : ศาสนา, หน้า ๑๓๓.

๑. มนุษย์ขาดความเชื่อมั่นในตัวเอง จึงหาสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจมาช่วยเพื่อจะให้เกิดความเชื่อมั่นในตัวเองยิ่งขึ้น ตามลักษณะนี้แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ไม่แน่ใจว่าจะอะไรจะเกิดหรือจะมีขึ้นแก่ตนในอนาคต ด้วยความไม่รู้ตัวเอง จึงทำให้มนุษย์แสวงหาวิธีการช่วยปลุกใจให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง เช่นการที่นักศึกษาต้องการจะสอบไล่ได้ ซึ่งนอกจากต้องอาศัยความขยันหมั่นเพียรในการศึกษา อันถือเป็น“เทคนิคแท้”แล้ว ก็ยังไม่สามารถช่วยให้เกิดความเบาใจได้ นักศึกษาบางท่านยังต้องอาศัยวิธีการชนิดอื่น ๆ ไปอีก เช่น การบนบานศาลกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเคารพนับถือว่า ขอให้ตนได้รับสิ่งอันพึงประสงค์เป็นต้น ซึ่งเรียกว่า“เทคนิคประกอบ”จากทัศนะนี้ทำให้มองเห็นว่า เทคนิคประกอบนั้นเป็นตัวทำให้เกิดศาสนาขึ้นมาได้

๒. มนุษย์ไม่เข้าใจสภาวะแวดล้อมที่แท้จริง มีความกลัว เมื่อเกิดความกลัวขึ้นมา จึงหาสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ตามลักษณะนี้เกิดจากการที่มนุษย์ไม่เข้าใจสิ่งแวดล้อมที่แท้จริง เช่นการคิดว่าสิ่งต่าง ๆ ที่เห็นปรากฏอยู่รอบตัวอยู่ในรูปของปรากฏการณ์ธรรมชาตินั้น เกิดจากการบันดาลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีอิทธิฤทธิ์มหิมา จึงยอมรับสภาวะที่อยู่นอกเหนือธรรมชาติ เช่น ความลึกลับ ความศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เป็นต้น เกิดความกลัว ความพรั่นพรึงจึงต้องยึดถือสิ่งที่อยู่นอกเหนือธรรมชาติ เป็นที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวทางใจ

๓. มนุษย์ต้องการนำศาสนามาควบคุมพฤติกรรมของสังคม เพื่อให้สังคมอยู่ด้วยความสงบเรียบร้อย ซึ่งจากลักษณะนี้ มนุษย์ต้องการใช้ศาสนามาควบคุมพฤติกรรมทางสังคมของมนุษย์เอง เพื่อให้สังคมอยู่ด้วยความเรียบร้อย และปกติสุข ซึ่งข้อนี้ถือว่า เป็นความต้องการประการหนึ่งของมนุษย์ที่จะใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือกำกับพฤติกรรมของมนุษย์เอง ดังนั้น ศาสนาจึงถือว่ามีความจำเป็นสำหรับมนุษย์

อย่างไรก็ดี ความจำเป็นที่ต้องมีศาสนานั้น อย่างน้อยจะต้องเป็นหลักให้มนุษย์ยึดถือปฏิบัติศาสนา จึงจะสามารถดำรงอยู่ได้ ศาสนากับมนุษย์จึงจำเป็นต้องมีความสัมพันธ์กัน จะโดยวิธีการใดวิธีการหนึ่งก็ตาม ศาสนาจะอยู่ได้ก็ต้องเป็นหลักให้มนุษย์ยึดถือปฏิบัติ และมนุษย์จะดำเนินชีวิตราบรื่นก็ต้องอาศัยศาสนา เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ฉะนั้น ศาสนาจะเป็นอย่างไรนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับตัวศาสนาหรือหลักศาสนา อันจะสามารถช่วยปลุกศรัทธาให้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจของมนุษย์ได้หรือไม่ ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับตัวของศาสนาเอง ในอันที่จะสามารถให้มนุษย์ยึดถือเป็นหลักได้มากน้อยเพียงใดนั่นเอง

ในปัจจุบัน สังคมไทยเกิดปัญหาสังคมขึ้นมากมาย เช่น อาชญากรรม โสเภณี ความยากจน ซึ่งเชื่อมโยงไปกับเรื่องความเสื่อมเสียทางศีลธรรม สรุปลแล้วเรียกว่า เป็นวิกฤติการณ์ทางสังคม (Social Crisis) มีสาเหตุทั้งที่เกิดขึ้นในสังคมไทยเอง และสาเหตุจากกระแสโลกที่เปลี่ยนแปลงไป กรณีดังกล่าวเป็นปัญหาของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก

พระพุทธศาสนา(Buddhism) เป็นศาสนาที่สำคัญของโลก ที่มีหลักคำสอนสำคัญอย่างยิ่งต่อชาวโลก โดยโลกของสังคมในปัจจุบัน ซึ่งเป็นศาสนาที่มีหลักคำสอนที่มีเหตุผลอันเป็นหลักสำคัญของพระพุทธศาสนาที่มีคนยอมรับนับถือกันทั่วโลกอีกศาสนาหนึ่ง ซึ่งส่งเสริมและสนับสนุนให้คนในสังคมมีเหตุผล มีเมตตา กรุณา มีความเอื้ออาทรต่อกันและกัน อันเปรียบเสมือนญาติกันโดยสายโลหิตและหรือเป็นญาติกันโดยทางธรรมดังคำที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า วิสสาสา ปรมา ญาติ. แปลว่า ความคุ้นเคยกันเป็นญาติอย่างยิ่ง ซึ่งมีใช่เพียงแค่เป็นปรีชญาหรือทฤษฎีเท่านั้น หากแต่ยังมีเนื้อหาและความสำคัญครอบคลุมถึงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ความนึกคิดแทบทุกด้าน และที่สำคัญพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุผล แห่งการกระทำ เป็นศาสนาแห่งความเพียรพยายาม ไม่ใช่ศาสนาแห่งการอ่อนวอนปรารภนาแต่อย่างใด เพราะเป็นศาสนาประเภทอเทวนิยม ไม่ใช่เทวนิยมแต่ประการใด

ดังนั้น พระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นคำสอนเพื่อสังคม(Social Teaching) เป็นหลักธรรมนำทางชีวิตที่ชี้ทางออกบอทางให้สังคม ที่ช่วยสร้างสรรค์จรรโลงสังคมโลก สร้างความสงบสุขให้แก่ชาวโลก พระพุทธศาสนาจึงเป็นรากฐานสำคัญของการดำรงชีวิตอยู่ของคนในสังคม และเป็นอารยธรรมที่สำคัญของโลกดังได้กล่าวมาแล้วนั้น เพราะพระพุทธศาสนาช่วยส่งเสริม และเสริมสร้างความสงบสุขให้แก่ชาวโลกได้ ดังคำของนักปราชญ์ราชบัณฑิตที่ได้กล่าวไว้ว่า โลกร่มเย็นดับเชื้อได้ด้วยพุทธศาสนา

หน้าที่ของศาสนาที่มีต่อสังคม

ศาสนาแต่ละศาสนานั้น มีหน้าที่ที่สำคัญต่อสังคม ดังนี้ คือ^{๑)}

๑. ศาสนาจะสนองความต้องการส่วนบุคคลอันเกี่ยวกับความปลอดภัยและคุณค่าต่างๆ เช่น การอบรมจิตใจให้สงบ อันทำให้สุขภาพจิตดี ทำให้เกิดความปลอดภัย และปราศจากความกลัว และความวิตกกังวลต่าง ๆ ทำให้มีพลังอำนาจและเข้มแข็ง สามารถตัดกิเลสต่าง ๆ ได้

๒. ศาสนาช่วยควบคุมสังคมทำให้คนยอมรับค่านิยม(Values) ปทัสถาน (Norms) : ซึ่งประกอบด้วยวิถีประชา จารีตประเพณี กฎหมาย ตลอดถึงวัฒนธรรมต่างๆ ไปปฏิบัติตาม สร้างสันติภาพโดยทั่วไป ด้วยการอบรมคนให้มีความรู้สึกเป็นพี่น้องกัน โดยไม่คำนึงถึงเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ชนชั้นและวรรณะ เป็นต้น

๓. ศาสนาช่วยอบรมคนให้กระทำกิจกรรมที่ถูกต้อง เช่น กิจกรรมทางศาสนาการไหว้พระ สวดมนต์การทำบุญการเวียนเทียนเนื่องในวันสำคัญทางศาสนาต่างๆ เช่นวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา และวันอาสาฬหบูชา เป็นต้น เป็นการปลูกเร้าให้คนประกอบกรรมดีมีความสามัคคีกัน และก่อให้เกิดความสงบสุขขึ้นในสังคมอีกด้วย

^{๑)} วิชา คลายนาทร,ผศ., สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, ๒๕๓๐), หน้า ๘๓-๘๔

๔. ศาสนาช่วยให้เกิดความเป็นปึกแผ่นทางสังคม(Social Solidarity) โดยอาศัยการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา คนจะร่วมมือร่วมใจกันประพฤติปฏิบัติตามหลักศีลธรรมของศาสนาที่ตนนับถือ ทำให้คนมีศีลธรรม จริยธรรม และคุณธรรมมากยิ่งขึ้น หากประเทศหรือรัฐใดมีคนนับถือศาสนาเดียวกันเป็นส่วนใหญ่แล้ว จะช่วยสร้างความเป็นปึกแผ่นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (Unity) หรือความสามัคคีในรัฐได้มั่นคงยิ่งขึ้น

ความสำคัญของพระพุทธศาสนากับสังคมไทย

พระพุทธศาสนา(Buddhism) ถือได้ว่าเป็นศาสนาประจำชาติ และอยู่เคียงคู่กับชาติไทยมาโดยตลอด ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคมไทย ซึ่งพอสรุปได้ ดังนี้^๔

๑) พระพุทธศาสนาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตของคนไทย เพราะคนไทยนำหลักธรรมมาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน และลักษณะนิสัยของคนไทยมีจิตใจที่ตั้งงามในทุกๆ ด้าน พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ ได้นำเอาหลักธรรมไปใช้ในการปกครองประเทศ เช่น ทศพิธราชธรรมตลอดมา หรือใช้หลัก “ธรรมาธิปไตย” และหลักอปาริหานิยธรรม เป็นหลักในการปกครองในระบอบประชาธิปไตย เป็นต้น

๒) พระพุทธศาสนาเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจของคนไทย เนื่องจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนามุ่งเน้นให้เกิดความรักความสามัคคีกัน มีความเมตตากรุณาต่อกัน เป็นต้น จึงเป็นศูนย์รวมจิตใจของชนชาวไทยให้มีความเป็นหนึ่งเดียวกัน

๓) พระพุทธศาสนาเป็นที่มาของวัฒนธรรมไทย ด้วยวิถีชีวิตของคนไทยผูกพันกับพระพุทธศาสนา จึงเป็นกรอบในการปฏิบัติตนตามหลักพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การบวช การแต่งงาน การทำบุญเนื่องในพิธีการต่างๆ การปฏิบัติตนตามประเพณีในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น ซึ่งเป็นส่วนที่ก่อให้เกิดวัฒนธรรมไทยจนถึงปัจจุบัน

๔) พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นสถาบันหลักของสังคมไทย เป็นศาสนาที่สังคมไทยส่วนใหญ่นับถือและสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงมีบทบาทสำคัญต่อการชีวิตของคนไทย พระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญในด้านต่างๆ ทั้งด้านการศึกษา ด้านสังคม และด้านศิลปกรรม

๕) พระพุทธศาสนาในฐานะที่ช่วยสร้างสรรค์อารยธรรม ชนชาติหนึ่ง ๆ นอกจากมีหน้าที่ต้องพัฒนาประเทศชาติของตนเองแล้ว ก็ยังมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์และส่งเสริมอารยธรรมโลกด้วย ชนชาติไทยเป็นชนชาติที่เก่าแก่มาชนชาติหนึ่ง มีวัฒนธรรมที่เจริญก้าวหน้าอย่างสูงมาตลอดเวลายาวนาน จึงได้มีส่วนร่วมในการสร้างเสริมอารยธรรมของโลกด้วย แม้ว่าจะอยู่ในขอบเขตที่ไม่กว้างนัก ส่วนร่วมที่ว่านี้ก็คือ

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๓), หน้า ๙-๑๐.

ศิลปวัฒนธรรมไทย ซึ่งพัฒนาขึ้นมาจนมีแบบแผนเป็นของตนเอง อย่างที่เรียกว่ามีเอกลักษณ์ของความ เป็นไทยเด่นชัด ศิลปวัฒนธรรมไทยเหล่านี้มีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ พระพุทธศาสนา จึงอยู่ในฐานะที่ช่วยสร้างเสริมสันติภาพและความสงบสุขให้แก่มวลมนุษย์และชาวโลก เป็นต้น

๖) พระพุทธศาสนาในฐานะที่ช่วยสร้างความสงบสุขให้แก่โลก พระพุทธศาสนาเป็นรากฐาน อารยธรรมที่สำคัญของโลกตั้งได้กล่าวมาแล้ว พระพุทธศาสนายังช่วยสร้างความสงบสุขให้แก่ชาวโลกได้ หากศึกษาในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนามีทั้งการสร้างสรรค อารยธรรมและสันติภาพแก่มวลมนุษย์ นั่น คือ พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในประเทศอินเดียหรือชมพูทวีป พระพุทธศาสนาได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ในสังคมอินเดีย กล่าวคือสังคมอินเดียเคยนับถือพระพรหมเป็นเทพเจ้าสูงสุด ผู้สร้างผู้บันดาลทุกสิ่ง มีการ บูชายัญเทพเจ้า แล้วก็มีกำหนดมนุษย์เป็นวรรณะต่าง ๆ โดยชาติกำเนิด เป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นแพศย์ เป็นศูทร แล้วก็ถือว่าพราหมณ์เป็นผู้ที่ติดต่อสื่อสารกับเทพเจ้ากับพระพรหม เป็นผู้รู้ ความต้องการของพระองค์ เป็นผู้รับเอาคำสั่งสอนมารักษา มีการผูกขาดการศึกษาให้อยู่ในวรรณะสูง คนวรรณะต่ำเรียนไม่ได้ เป็นต้น เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องเหล่านี้ อย่างมากมาย เช่น เรื่อง วรรณะ ๔ พระพุทธศาสนาไม่ยอมรับ แต่ให้ถือหลักว่า “คนมิใช่ประเสริฐหรือ ต่ำทรามเพราะชาติกำเนิด แต่จะประเสริฐหรือต่ำทรามเพราะการกระทำ” แล้วก็ไม่ได้หวังผลจากการ อ่อนนอบบูชาบุญ สอนให้เปลี่ยนการบูชาบุญหรือเลิกการบูชาบุญให้หันมาหวังผลจากการกระทำ นี่คือการ “ประกาศอิสรภาพของมนุษย์”

ความหมายของการพัฒนา

คำว่า การพัฒนา(Development) ในทางพระพุทธศาสนาหมายถึง การพัฒนาคนให้มีความสุข มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม การพัฒนาในความหมายนี้ มีลักษณะเดียวกันกับการพัฒนาในความหมาย ทางด้านการวางแผนคือเป็นเรื่องของมนุษย์เท่านั้น แตกต่างกันเพียงการวางแผนให้ความสำคัญที่วิธีการ ดำเนินงานส่วนพุทธศาสนามุ่งเน้นผลที่เกิดขึ้น คือ ความสุขของมนุษย์เท่านั้น

ในปัจจุบัน สังคมไทยเกิดปัญหาสังคมขึ้นมากมาย เช่น อาชญากรรม โสเภณี ความยากจน ซึ่งเชื่อมโยงไปกับเรื่องความเสื่อมเสียทางศีลธรรม สรุปแล้วเรียกว่า เป็นวิกฤตการณ์ทางสังคม(Social Crisis) มีสาเหตุทั้งที่เกิดขึ้นในสังคมไทยเอง และสาเหตุจากกระแสโลกที่เปลี่ยนแปลงไป กรณีดังกล่าวนี้เป็น ปัญหาของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก

การที่จะแก้ไขได้ต้องเปลี่ยนกระบวนความคิดหรือวิธีคิดใหม่ โดยให้ฉันทกำลังกันทุกส่วนเข้ามา เชื่อมโยงกันทำงาน เพราะเราจะแก้ปัญหาที่ละเรื่องไม่ได้ ต้องทำพร้อมกันทุกเรื่อง โดยมีครอบครัวและ ชุมชนเป็นหลักและอาศัยเครื่องมือ วิธีการทำงาน เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย โดยใช้กระบวนทรรศน์ใหม่ในการ

พัฒนา (New Development Paradigm) เพื่อก่อให้เกิดแนวทางใหม่แห่งความร่วมมือในการพัฒนาของทุกฝ่าย ทั้งทางราชการ ชุมชน องค์กรเอกชน สาธารณะประโยชน์หรือองค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันวิชาการ สถาบันทางศาสนา และภาคธุรกิจ ในอันที่จะพัฒนาทางเศรษฐกิจ จิตใจ สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรมไปพร้อมกัน เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างสมดุลและยั่งยืน โดยระดมทรัพยากรกำลังและทรัพยากรทั้งหมดมาเชื่อมโยงกันในการดำเนินงานสร้างสรรค์สังคม

อย่างไรก็ตาม ในการพัฒนานั้น นักปราชญ์ราชบัณฑิตท่านได้กล่าวไว้ว่า จะพัฒนาชาติต้องพัฒนาที่คน จะพัฒนาคนต้องพัฒนาที่ใจ จะพัฒนาอะไรๆ ต้องพัฒนาที่ใจเราเองก่อน ดังนั้น การพัฒนานั้น จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อขบวนการต่างๆ เพราะการพัฒนาที่นำไปสู่ความเจริญก้าวหน้าของสังคมในระดับต่างๆ ของประเทศ ทุกประเทศจึงเน้นที่การพัฒนาเป็นสำคัญ

ความเป็นมาของการพัฒนา

คำว่า “พัฒนา” (Development) เกิดขึ้นและนำมาใช้ครั้งแรกในศตวรรษที่ ๑๙ โดยนักเศรษฐศาสตร์นั้น ได้นำมาใช้เรียกการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรป ซึ่งเกิดการเปลี่ยนแปลงจากการใช้แรงงานคนและสัตว์มาเป็นพลังงานจากเทคโนโลยีเช่นเครื่องจักรเครื่องยนต์ต่าง ๆ อาชีพของคนในสังคมเปลี่ยนจากเกษตรกรรมเป็นการประกอบอาชีพทางด้านอุตสาหกรรม วิธีการผลิตเปลี่ยนจากเพื่อยังชีพเป็นวิธีการผลิตเพื่อการค้า ที่อยู่อาศัยเปลี่ยนจากชนบทเป็นเมือง สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนจากสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติเป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น หลังจากนั้น คำว่า พัฒนา ก็ได้แพร่กระจายออกไปทั่วโลก ซึ่งหมายถึง การกระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่าเดิมอย่างเป็นระบบ

การพัฒนาสังคมตามหลักพุทธศาสนา

พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต)^๑ ได้กล่าวว่า การพัฒนาสังคมไทยนั้น จะต้องมีการพัฒนาคนก่อน เพื่อสร้างคนให้มีความเข้มแข็ง ๓ ประการคือ

๑. ความเข้มแข็งทางพฤติกรรม ได้แก่ ความขยันขันแข็งและจริงจัง ในการทำงานในสังคม
๒. ความเข้มแข็งทางจิตใจ ได้แก่ความพยายามทำด้วยตัวเอง ใช้ปัญญาเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหา ก่อให้เกิดภาวะผู้นำทางปัญญา ซึ่งเป็นผู้นำที่แท้จริงนั่นเอง เมื่อสร้างคนให้มีความเข้มแข็งแล้วก็จะสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมได้ อีกทั้งยังส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็งอีกด้วย โดยการยึดหลักธรรมเป็นแนวทางในการพัฒนา

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). ธรรมกับไทย ในสถานการณ์ปัจจุบัน. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, กรุงเทพฯ, ๒๕๕๑), หน้า ๒๙-๓๑.

๓. ถือหลักการให้สำเร็จด้วยความเพียรพยายามที่เรียกว่า หลักกรรม ถือหลักเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาชีวิตให้ดียิ่งขึ้นไปเรื่อยๆ ทั้งทางพฤติกรรม ทางจิตใจ และปัญญา ที่เรียกว่าไตรสิกขา คือศีล สมาธิและปัญญา เป็นหลักการพัฒนาสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา

การที่หลักพุทธธรรมเน้นการสร้างความสำเร็จเป็นพื้นฐานตั้งแต่ต้นนั้น ก่อให้เกิดผลดีหลายประการ คือ การทำให้คนดำรงชีวิตอยู่บนรากฐานแห่งสัจจะธรรมหรือความเป็นจริง ไม่หลงเชื่อแบบงมงายแบบไร้เหตุผล เรียนรู้ด้วยตนเอง จะทำให้คนรู้จักการพึ่งพาตนเอง เพราะพระพุทธเจ้าทรงย้ำว่า อดตา หิ อดตโน นาโถ ตนอแลเป็นที่พึ่งของตน และความเข้าใจจะเป็นรากฐานแห่งศรัทธาที่มั่นคง เชื่อมั่นและความชัดเจนถึงแนวทางการพัฒนาตนเองและสังคมไปสู่ชีวิตที่ลด ละ เลิกความทุกข์ ศรัทธาที่มั่นคงนี้จะก่อให้เกิดความวิริยอุตสาหะที่จะพัฒนาไปให้ถึงเป้าหมายอย่างไม่ย่อท้อ และมีความปิติในการพัฒนานั้น ฉะนั้น จึงให้คนในสังคมเป็นคนมีความกระตือรือร้นที่จะพัฒนาความดีงามทั้งแก่ตนเองและสังคมส่วนรวม ให้มากขึ้นแล้วความสงบก็จะเกิดขึ้นในสังคมสืบไป

พระพุทธศาสนาในการพัฒนาสังคม

พระธรรมปิฎก ได้กล่าวว่า การพัฒนาสังคมไทยหรือพัฒนาชุมชนนั้น จะต้องมีการพัฒนาคนก่อน เพื่อสร้างคนให้มีความเข้มแข็ง ๓ ประการ คือ^{๑๐}

๑. ความเข้มแข็งทางพฤติกรรม ได้แก่ ความขยันขันแข็งและจริงจัง และจริงจังในการทำงานในสังคม

๒. ความเข้มแข็งทางจิตใจ ได้แก่ ความพยายามทำด้วยตัวเอง ใช้ปัญญาเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหา ก่อให้เกิดภาวะผู้นำทางปัญญา ซึ่งเป็นผู้ที่แท้จริงนั่นเอง เมื่อสร้างคนให้มีความเข้มแข็งแล้วก็จะสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมได้ อีกทั้งยังส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็งอีกด้วย โดยการยึดหลักธรรมเป็นแนวทางในการพัฒนา ดังนี้คือ

๓. ถือหลักการให้สำเร็จด้วยความเพียรพยายามที่เรียกว่า หลักกรรม ถือหลักเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาชีวิตให้ดียิ่งขึ้นไปเรื่อยๆ ทั้งทางพฤติกรรมทางจิตใจและปัญญา ที่เรียกว่า ไตรสิกขา การพัฒนาสังคมไทยตามหลักพระพุทธศาสนา

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **ธรรมกับไทย ในสถานการณ์ปัจจุบัน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๑), หน้า ๒๙-๓๑.

บทสรุป (Conclusion)

ดังนั้น พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมนั้น เราจะเห็นว่าศาสนาทุกศาสนาแล้วแต่มีความสำคัญเหมือนกันทั้งสิ้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่า เราจะมองศาสนาในแง่ไหน มุมไหน และด้านใด แต่ทั้งนี้พึงเข้าใจว่า การไม่เข้าใจสภาพแวดล้อมที่ดี การขาดความเชื่อมั่นในตนเองก็ตาม ต่างก็เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดศาสนาขึ้นทั้งสิ้น การที่เรามีศาสนามาช่วยปลอบประโลมใจ และทำให้ทุกคนมีที่พึ่ง ต้องปฏิบัติตามคำสอนของศาสนา นั้น จัดได้ว่าเป็นความสำคัญของศาสนาในสังคมทีเดียว ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า ศาสนา (Religion) เป็นที่พึ่ง เป็นสิ่งที่จำเป็น เป็นศูนย์รวมจิตใจ และมีความสำคัญต่อทุกคนในสังคมทั้งสิ้น

ดังนั้น การพัฒนาสังคมไทยนั้น เป็นเรื่องสำคัญเป็นสิ่งสำคัญยิ่งกึ่งกับสังคมในทุกยุคทุกสมัยและทุกระดับชั้น จึงต้องมีการพัฒนาสังคมควบคู่กันไป เพื่อให้คนในสังคมมีความเข้มแข็งทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญา โดยการพัฒนาด้วยการประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบของศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรมอันดีงามของสังคม และดำรงชีวิตอยู่บนพื้นฐานแห่งสัจจะธรรมหรือความจริงใจ ไม่หลงงมงาย มีความเพียงพอ รู้จักช่วยเหลือเกื้อกูลเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ไม่เอาัดเอาเปรียบกัน มีความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความเป็นปึกแผ่น และให้มีความสามารถพึ่งตนเอง และดำรงตนอยู่ได้ในสังคมได้อย่างมีความสุขและร่มเย็นสืบไปตลอดกาลนาน

เอกสารอ้างอิง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๓.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **ธรรมกับไทย ในสถานการณ์ปัจจุบัน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๑.

พระครูปริยัติกิตติธำรง, รศ.ดร.(ทองขาว กิตติธโร) **พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท จรัลสนิทวงศ์การพิมพ์, ม.ป.พ.

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศรีวัฒนาอินเตอร์ปริ้นท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๔.

เสฐียร โกเศศ, **ศาสนาเปรียบเทียบ**, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๕.

บุญลือ วันทายนต์ และคณะ. **สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเบื้องต้น : ศาสนา** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง ๒๕๓๙.

บรรพต วีระสัย, **สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๐,

วัชรา คลายนาทร, ผศ., **สังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, ๒๕๓๐.

Malinowski, Bronishlaw. **Magic Science and Religion and Other essays**, New York : Doubleday, Anchor Books; Doubleday and Company, Inc., 1954.